

ISSN 2306-7365 (Print)
ISSN 2664-0686 (Online)
Индекс 75637
DOI prefix: 10.47526

ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТИ

HOCA AHMET YESEVI
ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ

1150 жыл
Әл-Фарабидің мерейтойы

175 жыл
Абай Құнанбайұлының
мерейтойы

YESEVI
ÜNİVERSİTESİ
HABARŞISI
Bilimsel Dergisi

ЯСАУИ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
№3 (117) 2020
шілде-тамыз-қыркүйек

БАС РЕДАКТОР

биология ғылымдарының докторы, профессор
АБДРАСИЛОВ БОЛАТБЕК СЕРІКБАЙҰЛЫ

YAYIN YÖNETMENİ

Prof. Dr.

ABDRASILOV BOLATBEK SERIKBAYULI

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

доктор биологических наук, профессор
АБДРАСИЛОВ БОЛАТБЕК СЕРИКБАЕВИЧ

CHIEF EDITOR

Professor, Doctor of Biological Sciences
ABDRASSILOV BOLATBEK SERIKBAYEVICH

Индекстеледі/Tarama indeksli/ Индексируется/ Scanned indexes:
Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

 Directory of
Research Journal
Indexing

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Журнал Қазақстан Республикасының Баспасөз және бұқаралық ақпарат істері жөніндегі ұлттық агенттігінде 1996 жылғы 8 қазанда тіркеліп, Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігі Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінің №232-Ж куәлігі берілген.

Шығу жиілігі: 3 айда 1 рет. МББ тілі: қазақша, түрікше, ағылшынша, орысша. Тарату аумағы: Қазақстан Республикасы, алыс және жақын шетел. **Индекс №75637**. Журнал 2013 жылдың қаңтар айынан бастап Париж қаласындағы ISSN орталығында тіркелген. **ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online)**.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2018 жылдың 11 желтоқсандағы №1945 және 14 желтоқсандағы №1992 бұйрықтарымен журнал Комитет ұсынатын ғылыми басылымдар тізіміне Философия, Тарих, Педагогика және Филология бағыттары бойынша енгізілді.

KURUCU:

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

Dergi 8 Ekim 1996'da Kazakistan Cumhuriyeti Basın ve Medya İletişim Ajansı tarafından tescillenmiş, Kazakistan Cumhuriyeti Yatırım ve Gelişim Bakanlığının, İletişim, Bilişim ve Bilgilendirme Komitesinin 232-J numaralı kimliği verilmiştir. Yayın Süresi: 3 ayda 1 defadır. Süreli Basın Yayın Dili: Kazakça, Türkçe, İngilizce ve Rusça. Dağıtım Bölgesi: Kazakistan Cumhuriyeti, uzak ve yakın yabancı ülkeler. **İndeks: 75637**. Dergi, Ocak 2013'ten bu yana Paris'teki ISSN Merkezi'nde kayıtlıdır. **ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online)**.

Bu dergi, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın 11/12/2018 tarih ve 1945 sayılı kararı ile 14/12/2018 tarih ve 1992 nolu kararı çerçevesinde Felsefe, Tarih, Pedagoji ve Filoloji alanlarında KC EBB tarafından tavsiye edilen bilimsel dergiler listesine dahil edilmiştir.

УЧРЕДИТЕЛЬ:

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави

Журнал зарегистрирован в Национальном агентстве по делам печати и массовой информации Республики Казахстан 8 октября 1996 года. Комитетом связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан выдано свидетельство №232-Ж.

Периодичность издания: 1 раз в 3 месяца. Язык ППИ: казахский, турецкий, английский, русский. Территория распространения: Республика Казахстан, дальнее и ближнее зарубежье. **Индекс №75637**.

Журнал с января 2013 года был зарегистрирован в Центре ISSN в городе Париже.

ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online).

Приказами Комитета по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан от 11 декабря 2018 года №1945 и от 14 декабря 2018 года №1992 журнал включен в перечень научных изданий в области Философии, Истории, Педагогике и Филологии, рекомендуемых Комитетом.

FOUNDER:

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University

The Journal was registered by the Communication, Informatization and Information Committee Periodical press and information agency of the Republic of Kazakhstan on October 8, 1996, Ministry of Investment and Development of the Republic of Kazakhstan issued a certificate № 232-G. Publication: 1 time in 3 months. Language PPP: Kazakh, Turkish, English, Russian. Territory of distribution: the Republic of Kazakhstan, near and far abroad. **Index №75637**.

The journal has been registered since January 2013 at the ISSN Center in Paris.

ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online).

Pursuant to the Order of the Committee for Control in Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated December 11, 2018 №1945 and December 14, 2018 №1992, the journal is included in the list of scientific publications in the field of Philosophy, History, Pedagogy and Philology, recommended by the Committee.

Бас редактордың орынбасары

педагогика ғылымдарының докторы, профессор Беркимбаев К.М.

Бас редактордың орынбасары

доцент, Ph.D. Пилтен Пусат

Жауапты хатшы

философия ғылымдарының кандидаты, доцент Балтабаева А.Ю.

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Жұрынов Мұрат	- ҚР ҰҒА президенті, академик /Қазақстан/
Демиркөз Мелаяхат Білге	- профессор, доктор /Түркия/
Гржибовский Андрей	- м.ғ.д., профессор /Норвегия/
Капилла Хосе Э.	- профессор, доктор /Испания/
Корнилов Виктор	- п.ғ.д., профессор /Ресей/
Мырзақұлов Рэтбай	- ф.-м.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Мейер Бургхард	- профессор, доктор /Германия/
Турметов Батирхан	- ф.-м.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ташпынар Мехмет	- профессор, доктор /Түркия/
Сагироғлу Шереф	- профессор, доктор /Түркия/

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Ақбасова Аманкүл	- техн.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Акйол Хаяти	- профессор, доктор /Түркия/
Атемова Қалипа	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Бүлбүл Ибрагим	- профессор, доктор /Түркия/
Булуч Бекир	- профессор, доктор /Түркия/
Батырбаев Нұрлан	- з.ғ.к., доцент /Қазақстан/
Гелишли Юджел	- профессор, доктор /Түркия/
Ергөбек Құлбек	- ф.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Есімова Шолпан	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Жетібаев Көпжасар	- т.ғ.к., доцент /Қазақстан/
Жетпісбаева Бахытгүл	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Йылдыз Мұса	- профессор, доктор /Түркия/
Мырзалиев Бораш	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Томар Женгиз	- профессор, доктор /Түркия/
Торыбаева Жәмила	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Умбетов Өмірбек	- техн.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ұзақбаева Сақыпжамал	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ыдырыс Серікбай	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/

Yayın Yönetmen Yardımcısı
Prof. Dr. Berkimbayev K.M.
Yayın Yönetmen Yardımcısı
Doç. Dr. Pilten Pusat
Yayın Kurulunun Sorumlu Sekreteri
Doç. Dr. Baltabayeva A.Y.

DANIŞMA KURULU

Jurnov Murat	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Demirköz Melahat Bilge	- Prof. Dr. /Türkiye/
Grjibovskiy Andrey	- Prof. Dr. /Norveç/
Kapilla Jose E.	- Prof. Dr. /İspanya/
Kornilov Viktor	- Prof. Dr. /Rusya/
Myrzakulov Ratbay	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Meyer Burghard	- Prof. Dr. /Almanya/
Turmetov Batırhan	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Taşpınar Mehmet	- Prof. Dr. /Türkiye/
Sağiroğlu Şeref	- Prof. Dr. /Türkiye/

EDİTÖR KURULU

Akbasova Amankül	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Akyol Hayati	- Prof. Dr. /Türkiye/
Atemova Kalipa	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Bülbül İbrahim	- Prof. Dr. /Türkiye/
Buluç Bekir	- Prof. Dr. /Türkiye/
Batirbayev Nurlan	- Doç. Dr. /Kazakistan/
Gelişli Yücel	- Prof. Dr. /Türkiye/
Ergöbek Kulbek	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Esimova Şolpan	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Jetibayev Köpjasar	- Doç. Dr. /Kazakistan/
Jetpisbayeva Bahtıgül	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Yıldız Musa	- Prof. Dr. /Türkiye/
Myrzaliyev Boraş	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Tomar Cengiz	- Prof. Dr. /Türkiye/
Toribayeva Jamila	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Umbetov Ömirbek	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Uzakbayeva Sahıpjamal	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Idırıs Serikbay	- Prof. Dr. /Kazakistan/

Заместитель главного редактора
доктор педагогических наук, профессор Беркимбаев К.М.

Заместитель главного редактора
доцент, Ph.D. Пилтен Пусат

Ответственный секретарь
кандидат философских наук, доцент Балтабаева А.Ю.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Журинов Мурат	- президент НАН РК, академик /Казахстан/
Демиркоз Мелаяхат Билге	- профессор, доктор /Турция/
Гржибовский Андрей	- д.м.н., профессор /Норвегия/
Капилла Хосе Э.	- профессор, доктор /Испания/
Корнилов Виктор	- д.п.н., профессор /Россия/
Мирзакулов Ратбай	- д.ф.-м.н., профессор /Казахстан/
Мейер Бургхард	- профессор, доктор /Германия/
Турметов Батирхан	- д.ф.-м.н., профессор /Казахстан/
Ташпынар Мехмет	- профессор, доктор /Турция/
Сагироглу Шереф	- профессор, доктор /Турция/

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Акбасова Аманкул	- д.техн.н., профессор /Казахстан/
Акйол Хаяти	- профессор, доктор /Турция/
Атемова Калипа	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Булбул Ибрагим	- профессор, доктор /Турция/
Булуч Бекир	- профессор, доктор /Турция/
Батырбаев Нурлан	- к.ю.н., доцент /Казахстан/
Гелишли Юджел	- профессор, доктор /Турция/
Ергобек Кулбек	- д.ф.н., профессор /Казахстан/
Есимова Шолпан	- д.э.н., профессор /Казахстан/
Жетибаев Копжасар	- к.и.н., доцент /Казахстан/
Жетписбаева Бахытгул	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Йылдыз Муса	- профессор, доктор /Турция/
Мырзалиев Бораш	- д.э.н., профессор /Казахстан/
Томар Женгиз	- профессор, доктор /Турция/
Торыбаева Жамила	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Умбетов Умирбек	- д.техн.н., профессор /Казахстан/
Узакбаева Сахипжамал	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Ыдырыс Серикбай	- д.э.н., профессор /Казахстан/

Deputy chief editor

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences Berkimbayev K.M.

Deputy chief editor

Associate Professor, Ph.D. Pilten Pusat

Responsible secretary

Associate Professor, Ph.D. Baltabayeva A.Yu.

EDITORIAL BOARD

Zhurynov Murat	- President of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, academician /Kazakhstan/
Demirkoz Melahat Bilge	- Professor, Doctor /Turkey/
Grijibovsky Andrey	- Doctor of Medical Sciences, Professor /Norway/
Kapilla Hose	- Professor, Doctor /Spain/
Kornilov Viktor	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Russia/
Myrzakulov Ratbay	- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Meyer Burghard	- Professor, Doctor /Germany/
Turmetov Batyrhan	- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Tashpinar Mehmet	- Professor, Doctor /Turkey/
Sagiroglu Sheref	- Professor, Doctor /Turkey/

EDITORIAL COUNCIL

Akbasova Amankul	- Doctor of Technical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Akyol Hayati	- Professor, Doctor /Turkey/
Atemova Kalypa	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Bulbul Ibrahim	- Professor, Doctor /Turkey/
Buluc Bekir	- Professor, Doctor /Turkey/
Batyrbayev Nurlan	- Candidate of Law, Associate Professor /Kazakhstan/
Gelisli Yucel	- Professor, Doctor /Turkey/
Yergobek Kulbek	- Doctor of Philology, Professor /Kazakhstan/
Essimova Sholpan	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/
Zhetibayev Kopzhasar	- Candidate of Historical Sciences, Associate Professor /Kazakhstan/
Zhetpisbayeva Bakhytgul	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Yildiz Musa	- Professor, Doctor /Turkey/
Myrzaliyev Borash	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/
Tomar Cengiz	- Professor, Doctor /Turkey/
Torybayeva Zhamilya	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Umbetov Omirbek	- Doctor of Technical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Uzakbayeva Sakhipzhamal	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Ydyrys Serikbay	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/

А.Ж. НУСУПОВА*

*филология ғылымдарының кандидаты,
М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің доценті
(Қазақстан, Тараз қ.), e-mail: asima1411@mail.ru*

Ш. МҰРТАЗАНЫҢ «ТАМҰҚ» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ ТҰРАР ОБРАЗЫ

Мақалада тарихи тұлға Тұрар Рысқұловтың тағдыры, күрделі де күреске толы өмірі арқау болған шығармадағы қайраткердің образы зерделенген. Сонымен қатар жазушының көркемдік-шеберлік аясы, көркем шығармадағы дүниетаным мен теориялық білімінің мәні, көркем шығарманы талдау жолдары мен принциптері сөз болады. XX ғасырда өмір сүріп, Қазақстанның қоғамдық әлемінде өзіндік ерекшеліктерімен жарқырай көрінген алыптарымыздың бірі Т. Рысқұловтың өмірі мен шығармашылық жолдарына жаңаша көзқараспен шолу жасалынады. Ш. Мұртазаның «Тамұқ» туындысының көркемдік шешімі, қазақ әдебиетіне, оның ішінде қазақ прозасына жаңа леп, соны пайымдаулар қосқан қаламгер ретінде тұлғасы жан-жақты ашылады. Сонымен қатар, жазушының қаламгер ретінде қалыптасуы мен осы жолдағы тың ізденістері, тақырыптық-идеялық, стильдік-тілдік, жанрлық сипаттары әдеби процеспен тығыз байланыста сөз етіледі. «Тамұқ» шығармасындағы Т. Рысқұловтың дүниетаным иірімдері, толғамды ойлары кеңінен талданады.

Кілт сөздер: әдебиет, образ, шығармашылық, тарихи, шындық, суреткер, символ, кейіпкер.

А.Ж. Нусупова

*кандидат филологических наук,
доцент Таразского регионального университета имени М.Х. Дулати
(Казахстан, г. Тараз), e-mail: asima1411@mail.ru*

Образ Турара в произведении «Тамук» («Преисподняя») Ш. Муртазы

В статье рассматривается произведение, в основе которого лежит судьба исторической личности Турара Рыскулова, сложная и полная борьбы. Речь идет также о художественно-творческой сфере писателя, сущности мировоззрения и теоретических знаний, способах и принципах анализа художественного произведения. Используя новый подход, сделан обзор жизненного и творческого пути Т. Рыскулова, жившего и творившего в 20 веке в общественном мире Казахстана. В статье раскрывается художественное решение произведения «Тамук» («Преисподняя») писателя, внесшего новое направление в казахскую литературу, в том числе и в казахскую прозу, Ш. Муртазы. Кроме того, становление писателя как писателя и его новые исследования в этом направлении, тематико-идеологические, стилистико-лингвистические, жанровые характеристики рассматриваются в тесной связи с литературным процессом. В произведении «Тамук» подробно анализируется мировоззрение Т. Рыскулова, его глубокие мысли.

* **Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

- Нусупова А.Ж. Ш. Мұртазаның «Тамұқ» шығармасындағы Тұрар образы // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2020. – №3 (117). – Б. 91–99. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.009>

* **Cite us correctly:**

- Nýsýpova A.J. Sh. Murtazanyń «Tamuq» shyǵarmasyndaǵy Turar obrazы // Iasaýı ýniversitetiniń habarshysy. – 2020. – №3 (117). – B. 91–99. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.009>

Ключевые слова: литература, образ, творчество, историческая, правда, художник, символ, герой.

A.Zh. Nusupova

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Taraz Regional University named after M.Kh. Dulaty
(Kazakhstan, Taraz), e-mail: asima1411@mail.ru*

The Image of Turar in the Work «Hell» by Sh. Murtaza

The article examines a work based on the fate of the historical personality of Turar Ryskulov, a complex and full of struggle. We are also talking about the artistic and creative sphere of the writer, the essence of worldview and theoretical knowledge, methods and principles of the analysis of a work of art. Using a new approach, an overview of the life and creative path of T. Ryskulov, who lived and worked in the 20th century in the social world of Kazakhstan, is made. The article reveals the artistic solution of the work «Tamuk» («Underworld») by the writer who introduced a new trend in Kazakh literature, including Kazakh prose, Sh. Murtaza. In addition, the formation of a writer as a writer and his new research in this direction, thematic-ideological, stylistic-linguistic, genre characteristics are considered in close connection with the literary process. The work «Tamuk» extensively analyzes the worldview of T. Ryskulov, his deep thoughts.

Keywords: literature, image, creativity, historical, truth, artist, symbol, hero.

Әдебиеттану ғылымында қаламгер шығармашылын ашу – аса күрделі мәселердің бірі болып есептеледі. Қаламгердің шығармашылығына ену, оны зерттеу мен зерделеу – күрделі ғана емес, өте нәзік әрі қиын міндет. Бұл тұста қаламгердің шығармашылық еңбегінің әуелгі бастау көзі, негізі, басқа да құпия сырлары ғылыми тұрғыдан аса ықтиятты зерттеуді қажет етеді.

«Ел үшін туар ер озар» демекші, қазақ халқының маңдайына біткен біртуар тұлғалардың тағлымды өмір жолдары мен көрнекті ерен еңбектері ел тарихының беттерінде алтын әріптермен жазылып қана қоймай, мәдениетіміздің зор, рухани құндылықтарымыздың берік болуына ықпал етуде. Бар өмірін ашық аспан астында ұрпақтарының еркін өмір сүруі жолына арнаған ұлы тұлғалардың есімдері мәңгілік сақталары хақ. Қазақ халқының осындай елін сүйген ер ұлдарының бірі де бірегейі – Тұрар Рысқұлов», – деді Елбасы Н. Назарбаев [1].

Қазақ әдебиетінде қоғам қайраткері Тұрар Рысқұловтың бейнесін жасағандар көп емес. М. Әуезов өзінің шығармасында патшалық империяның құрбаны болған Тұрардың әкесі Рысқұл Жылқыайдаровтың бейнесін сомдаса, Ш. Мұртаза қызыл империяның құрбаны болған Тұрар Рысқұловтың бейнесін сомдайды. Тарихи шындықты негіз етіп алған бұл шығармада тарихи белгілі адамдар шығарманың арқауы болды. Ш. Мұртазаның «Қызыл жебе» туындысында Тұрар Рысқұловтың балалық шағы туралы жазылса, «Жұлдыз көпір» романында қаламгер Тұрар Рысқұловтың толыққан шағы, Түркістан кеңестік автономиялық республикасы кезінде қызмет жасаған кезін және сол кездердегі, яғни 1918-1920 жылдардағы Түркістан елінің өмір-тіршілігін суреттеген.

Ш. Мұртазаның айтуынша, Тұрар Рысқұлов туралы қалам тербеуге негіз болған 1960 жылғы «Социалистік Қазақстан» газетіндегі Рахмалы Байжасаровтың «Тұрар Рысқұлов» атты мақаласы болған екен. Ш. Мұртаза осы мақаладан кейін өзінің болашақ жазылатын дүниесіне материал жинауға кіріседі. Ол Қазақстан, Ресей, Өзбекстан, Орынбор мұрағаттарынан Тұрар Рысқұлов туралы деректер жинайды. Жазушының осы тақырыпқа байланысты деректер жинауға 30 жылдай уақыт кетеді. Жазушы өзіне керекті материалдар жинағаннан кейін ғана Тұрар образын жасауға кіріседі. ХХ ғасырдың басында ұлт-азаттық көтеріліс болды. Ол көтеріліске патшаның жарлығы себеп болды. Онда қазақ жерінде 19 бен 43 жас аралығындағы еңбекке жарамды ер азаматтарды қара жұмысқа алуға тиіс еді

делінген. Ал, сол кездегі елді билеп отырған болыс, ауыл старшындары қазақтардың туу туралы кәуәлігінің жоқтығын пайдаланып, феодалдардың балаларының жасын ұлғайтып, олардың орнына қара кедей отбасындағы жасы жетпеген және жасы келген кәрі адамдардың тізімін қара жұмысқа жарайды деп береді. Бейбіт, тыныштықта отырған ел-жұрттың жерлерін алып қойып, оларды тау-тасқа қоныстандырады. Қазақ, қырғыз азаматтарын тыл жұмыстарына алу ол көтерілістің сылтауы еді. Бірақ, оның себебі тереңде екенін Ш. Мұртаза өзінің шығармасында ашып көрсетеді. Ол – Ресейдің отарлау саясаты еді. Бұл саясатты ашық айтқандардың алғашқыларының бірі – Тұрар Рысқұлов болды. Осыдан бастап Т. Рысқұловтың өмірі азапқа айналды. Оған тарих куә.

Ш. Мұртаза «Тамұқ» шығармасында Тұрар образын аша отырып, оның өмірін баяндау, суреттеу арқылы тарихи шындықтан ауытқымай, сол дәуірдің ащы шындығын баяндайды. Қаламгер «Тамұқ» шығармасы арқылы адам қасіретін заман қасіретімен, адам ізін заман ізімен ашты. Тұрар Рысқұловтың 37 жылдардағы зұлмат саясаттың қасіретін көріп, сол заманның құрбаны болғандығын өте асқан шеберлікпен баяндайды. Мысалы, Тұрар Рысқұловтың түрмеде отырып, тергеуші Нейманға берген жауабына назар аударайық: « – Мен сізге жауап беруге тиісті емеспін. Біріншіден, мен большевиктер партиясының мүшесімін. Мені тұтқынға алу үшін, Устав бойынша, заңды түрде партиядан шығару керек. Бұл – бір. Екіншіден, мен ВЦИК-тің мүшесімін. ВЦИК сессиясы мені мүшеліктен шығармай тұрып, мені қамауға алуға ешкімнің де қақысы жоқ. Айтыңызшы, мені қамауға алуға қандай заң бар?» [2]. Міне, Тұрардың осы сөздерінен-ақ өте сауатты адам болғандығын автор айтқысы келгендей. Тұрар – мінезді кейіпкер. Оның өмір сүру салты – өз ұлтының таным-түсінігіне, менталитетіне сай болып келіп тұр. Бұл түсінікке, ұғымға сыйыспаған іс-әрекеттерді ол қабылдай алмайды. Тұрардың аузынан шыққан әрбір сөзі оның мінезді адам болғандығынан хабар береді. Басынан өтіп жатқан қиыншылыққа қарамастан, батылдау болып, ортаға салынған мәселені кеңінен, ашық түрде айтылуын талап етіп отырғандығы Тұрардың образын аша түскендей. «Тамұқтың» осындай айтар ойымен қатар көркемдік ерекшелігі де жазушының тың ізденістерін байқатады.

«Тірімсің-ей? – деді алдындағы дәу пері гүрілдеп. – Ал, атауыңды іш. – Осыны айтты да дәу пері табуреткаға қалайы табақша қойып, есікті салдыр-гүлдір жауып шығып кетті. Қалайы табақ сәл-пәл ағарандайды. Қолын созып, сипалап көріп еді, табақ әлі жып-жылы екен. Сол жылылықты сезген саусақтары, бүкіл денесі тірілгендей болды. Өлтіре, оңдырмай соққыға жыққан екен. Ауырмаған жері жоқ. Табақшаны абайлап ерніне тақап еді, ерні ашып ала жөнелді. Аузын да бұзған болды ғой. Ерні, қайран Рысқұловтың үлбірек қызыл ерні көнектей болып ісіп кетіпті. Табақты табуреткаға қайта қойып, саусағымен ернін сипалады. Мұның ерніне бомбаздап бірдеңе жапсырып қойғандай дөңкиіп тұр. Ауырсынады. Қырыққа келгенше қызылы кетпеген қайран Рысқұловтың ерні. Бұл ерін жандай жақын сұлу әйелді сүйеге жаратылған сияқты еді. Жас сәбидің ерніндей жұп-жұмсақ, бейкүнә періштедей еді...». Ш. Мұртаза Тұрар Рысқұловтың образын, характерін сомдауында өзіндік тың ерекшеліктер бар. Әрине, мұнда Тұрардың символдық бейнесі басым түсіп тұрғаны айқын байқалады. Бейне-символ жасау кез келген қалам иесінің қолынан келе беретін оңай шаруа емес екені баршамызға аян. Қиынның қиыны десек қателеспейміз. Символ өзінен өзі тумайды. Оны көркем әдебиетке, өмірге әкелетін – қаламгер. Міне, Ш. Мұртаза өз шығармасында Тұрарды символдық бейнеге айналдырып отырған секілді.

«Символ көркем бейне мен ұғымның аралығында екеуінің де қызметін атқара алады. Алайда символ ұғымнан гөрі астарлы мағынаға бай, ал көркем бейнеден гөрі нақтылы мәнге ие. Символдың символикалық формасы сақтала отырып, ишаралайтын нәрсесімен салыстыра тану барысында көпқырлылығы ашылады, бұл оның ерекшелігі болып табылады», – дейді ғалым Зейнолла Қабдолов [3]. Символ – суреткер жанына аса жақын қадірлі кейіпкерден ғана туатын нәрсе. Шығармадағы Тұрар образы — жазушы үшін сондай қадірлі бейне – образ деуге әбден келеді. Тұрар бейнесіне жазушы қылау түсіргісі жоқ. Шығармадағы біз

атап айтып отырған символдық ерекшелік түп-негізі осындай терең түпкі сүйіспеншіліктен туғандығы шығарманы зейін қойып оқып отырғанда байқалады.

Сондай-ақ, сол уақыттың заман көрінісі сол Тұрар бейнесі арқылы көрініс тапқандай. Көркем тілмен өрнектеле отырып, кесек сөздермен жазылған. Осы тұрғыда, «Жөргегің жеркепе, тұрағың – түрме» деген тіркестің құлаққа түрпідей тиетіні тағы бар. Мысалы дерлік төмендегі диалогтарға мән берсек:

- Ах, вы, мать твою... Халық жаулары! Бунт! Бунт па бұл! – деп, ал кеп долдансын. Әрі десе арақ пен доңыз майының буы бар.

Қожағай келген мосқалдау бір кісі, өзі орысқа ұқсаңқыраса да, орысшасы мүкістеу шығып:

- Азамат бастық, аясаңшы, бұл жас бала ғой, - деді.

- Ая дейді, кімді аяймын? Халықтың қас жауы Рысқұловтың баласын ба? Бұл, жолдас Сталинге қарсы шығып, қастандық жасамақ болған. Ал мынау соның күшігі. Әкесіне жәрдемші болған! – деп Холкин аузынан түкірігі шашырап кетті. – Ал, сен оңбаған Фаткулин, сен де жаусың! Ух, ты, сволочь – Сұлтан-Галиевщина! Қарға қарғаның көзін шұқымайды. Қара бұның жаны аши қалуын.

- Гуниб тауына шығып алып, Қорықмасов екеуің Шамильдің әруағына арнап дұға қылғандарың рас қой? Глебов бұл жолы күтпеген қырдан соқты.

- Шамильді еске алғанымыз рас, бірақ дұға оқыған жоқпыз. Білмесек, несін оқимыз.

- Мұсылман емессіңдер ме? Неге білмейсіңдер?

- Біз орыстанған мұсылмандармыз. Дұға білмейміз.

- Міне, тағы жалған айттың, Рысқұлов. Сен тіпті Түркістанда «Мұсылман партиясы», «Мұсбюро» дегенді де құрған жоқпедің? Сол үшін Сталин жолдастың өзі саған жазбаша ескерту жасамап па еді?

- Дұрысы: РКП(б)-ның мұсылман бюросы. Ол коммунистер партиясы. Оның дінге қатысы жоқ.

- Ал, Түрік партиясы ше? Сен құрған Түрік партиясы, Түрік республикасы – ол не?

Рысқұловтың алдынан сан рет шыққан сұрақ. Сан рет түсінік те берген. Түсіндіре алмайды. Түсінгісі келмейді. Түркістанды түрік тілдес халықтар мекендейді. Түрік деген атаудан неге қорқасындар дейді. Түсінбейді. Түрік деген кәзіргі Түркия емес. Кәзіргі Түркия сол баяғыда өткен ұлы Түрік мемлекетінің бір сынығы ғана. Ұлы Түрік мемлекеті – өлген бура. Өлі бураның бас сүйегінен тірі атандар неге үркіді? – дейді. Түсінбейді. Түсіндіре алмайды. Түрік деген сөз бәріне құбыжық көрінеді.

- Солай атау керек болды, - деді Рысқұлов бір түрлі құлазып... [4]

Яғни, байқап отырғанымыздай, көрсетілген диалогта Түрік атауы – ежелгі атау екендігін байқаймыз. Түркі халықтары – түркі тілдерінде сөйлейтін халықтар. Алғаш рет біздің дәуіріміздің VI ғасырынан бастап белгілі бір тайпа тобына қатысты қытай жылнамаларында айтылатындығы туралы білеміз. Алайда, түріктер олардың этнонимі тарихта тіркелмеген заманға дейін де өмір сүрген. «Түркі» этнонимін бұдан да бұрынғы қытай дереккөздері хабарламаларымен де байланыстыруға болады. Ғалым А.Н. Кононовтың айтуынша, «түрік» сөзі «күшті», «мықты» дегенді білдіреді [5]. Сірә, орыстардың сескенетіндеріндей баршылық. Тілдердің ұқсастығы қандай да бір жағдайда халықтардың тағдырларының тарихи ұқсастығын бейнелейді. Осы тұрғыда Түркілер – бұл түркі тілдес халықтар дегеннен де маңыздырақ.

Ш. Мұртазаның Тұрар Рысқұлов туралы шығармасы, жоғарыда айтқанымыздай, сол кездегі біртоға әдеби ортаға үлкен серпіліс, қозғалыс әкелді деуге әбден лайық. Себебі, кеңестік кезеңде Алашордашыларды сөз етудің өзі үлкен қатер болғандығын бәріміз білеміз. Осындай қатердің бар екеніне қарамай Ш. Мұртаза Тұрар Рысқұловтың өмірін зерттеуге бел буады. Ол Т. Рысқұловтың өмірі, қызметі туралы архивтерден табылған материалды өзінің шығармаларына негіз етіп алады. 30 жыл, былай қарап отырсаң, аз уақыт емес. Ал, жоғарыда

айтып өткеніміздей, қаламгер осы тақырыпқа өмірінің жартысын арнаған деп айтсақ артық емес. Бірақ уақыт дәлелдеп бергендей ол заманда көптеген мәселелер «идеология сақшылары» салдарынан жабулы қазан күйінде қалып, тек тәуелсіздік алғаннан бергі тұста қайта қопарыла зерделене бастағаны мәлім. Бір ескеретіні, осы уақыт аралығында ұрпақ санасы ұлттық арнадан ауытқып, қолдан жасалған социалистік идеямен уланғаны да белгілі. Демек, осы кезеңде жазушы мұрасы өзі үш ұйықтаса түсіне кірмейтін социалистік идеяның талап-түсінігі бойынша ұғындырылып кетті.

Рас, сол заманда сол заманның ащы шындығын айту, жазу қиынның қиыны еді. Нені қалай айту керектігін, тану мен тауып айтудың өзі оңайға түскен жоқ. Осындай қиындыққа қарамай Шерхан Мұртаза осы тақырыпты қорықпай, ештеңеден тайсалмай жазып берді. Көзбен көргенді, естігенді, жазған дүниелерді оқып шығып, суреткерлік ой таразысынан философиялық, көркемдік талдау мен жинақтау жасап шықты.

Белгілі әдебиеттанушы Тұрсын Жұртбайдың «Алашорда болмағанда Қазақстан болмас еді..» дегенінде үлкен мән жатыр. Және жазушы Т. Мәмесейіт былай дейді: «Біздің жоғалтқанымыз – қазақ деген соры қайнаған халықты қайтсем бақытқа жеткіземін деп жанпидалықпен күрескен арыстарымыз еді алдымен. Олар – біздің өткеніміз, тегіміз, руымыз еді ғой. Зорақы заман бізді содан айырғысы келді. Мәңгірт жасағысы келді. Міне, сол оталған арыстарымыздың бірі және бірігейі Тұрар Рысқұлов еді. «Қызыл жебе» хамсасы» арқылы біз алдымен сол Рысқұловты таптық және таныдық. Ал, Рысқұлов тағдыры – халық тағдыры. Өйткені, оның өмір жолындағы басынан өткен шындықтар халық тағдырындағы, тарихындағы шындықтарды елестетер еді. Сондықтан да, Рысқұловты тану – халықты тану деген сөз. Халықты тану – өзінді тану». Осы реттен келгенде, «Қызыл жебе» – ұлттың рухын түлеткен, рухани ұстазына, көш бастар көсеміне айналған шығарма болды», – дейді [6].

Ш. Мұртаза «Тамұқ» шығармасында Тұрардың әкесінен бойына біткен қайтпас қайсар мінезін өте керемет суреттейді. Мысалы, біз осы шығарма арқылы Т. Рысқұловтың өте парасатты ойын байқаймыз. Керек десеңіз, түрмеде Т. Рысқұловтан жауап алып жатқан кезінде Тұрар сөз таластырғанда тергеушінің өзінің сескеніп қалатыны да оның өжеттілігін аңғартатындай. Тұрар Рысқұловтың Түркістан республикасының дамып жетілу жолында атқарған қызметтері, Монғолияға барған іс-сапары және Монғолия астанасының Ұлан-Батор аталуына да өз септігін тигізгендігін қаламгер өте жанды сөздермен суреттейді. Т. Рысқұлов ұлты, Отаны үшін қасық қаны қалғанша күресетін адам. Сонымен қатар, өте намысқой адам.

Ш. Мұртаза бұл көріністі былай суреттейді: «Ескендір, бауырым, ұлым, мен өмір бойы әділдік үшін күрестім. Күштілері әлсіздерін езгілеген қиянатпен алыстым. Ұлы халық кіші халықтарды жұтып жіберетін қорқаулықпен арпалыстым. Айлакерлер аңқауларды алдайтын кулық-сұмдыққа қарсы шықтым. Әкелері балаларын пайғамбардай көріп, балалалары әкелерін Құдайдай құрметтейтін қоғамды аңсадым. Менің ұраным: «Өзің өлме, өзгені де өлтірме!» еді, менің құраным: «Өзіңе тілемегенді өзгеге де тілеме» еді. Қайтейін, Құдай қос көрмеді ме, міне, енді осы ақ жол дегенім қара болды, алтын дегенім тас болды. Бұл да бір өтпелі кезең шығар. Дүние түзелер. Сен әлі жассың ғой. Мына қанды шеңгелден құтыласың, алдыңнан жарық әлем жарқырар. Сонда мына сорлы әкеңді есіңе аянышпен алғайсың. Мен туралы шындықтың бетін шаң басар, тозаң тұрар, қат-қабат топырақтың астында қалар. Сол шындықты аршып алып, менің кінәсіз күйіп кеткенімді кейінгілерге жариялағайсың. Ата мекенің, алтын бесігің – Қазақстан. Одан тамырың үзіліп қалмасын. Қаңбақ дейтін шөп болады, қауқиған шар сияқты, тамыры осал болады. Жел тұрғанда тамыры үзіліп домалай береді. Ұшарын жел біледі, қонарын сай біледі. Қаңбақта отан болмайды. Сондайдан сақтасын. Отаның Қазақстан, Ескендір, естідің бе?!». Тұрардың осындай сөздерінен оның Отаншыл болғандығын аңғару қиын емес.

«Тамұқ» шығармасында суреткер басты кейіпкер өмір сүрген кезеңдегі қоғам шындығын, оның әлеуметтік астарын зерделеуге ұмтылады. Тұрар Рысқұлов образын жасауда Ш. Мұртаза өзіндік қайталанбас қолтаңбасы бар дарын иесі екенін мойындатты

десек те болады. Суреткер Тұрар Рысқұловтың шығармашылық дара болмысын, образын кеңінен суреттей отырып, танымдық тұрғысынан бейнесін керемет зерделеген.

Ш. Мұртазаның «Тамұқ» шығармасы көркем сөзбен кесте тіккендей әшекейлі, әсем де тартымды, мағыналы ойлармен берілген. Мұнда көңілге қонымсыз мәнсіз сөздер кездеспейді. Т. Рысқұлов – өзіндік қолтаңбасы бар дарынды саяси қайраткерлеріміздің бірі. Оның еңбектерінде сол күндердің келелі мәселелері заман ағымының шындығы айтылады. Ш. Мұртаза Тұрардың өмір көріністерін шынайы қалпында тікелей өмірмен байланыстырып, нақты фактілермен бергендігімен құнды саналады.

Ш. Мұртазаның «Тамұқ» туындысының көтерген идеясы көлемді шығармалардың жүгімен пара-пар келеді. «Тамұқ» қайталаудан алыс, жаңалығы мол тың шығарма деп айтуға әбден болады. Шығарманы өнер ретінде танытып, биікке көтеретін басты өлшемдердің бәрі – жазушының сөз қолдану, образ сомдау шеберлігі. Әрине, бұл көркем шығарма тілінің баттасқан бояуға бой ұрмай, керісінше жазушының құнарлы ойының анық та дәл берілуін қажет етеді. Сондықтан да көркем шығарманың тілі сол өнер туындысының басты өлшемдерінің қатарында саналады. «Тамұқ» шығармасында өмір шындығы, халқымыздың кешегі тарихы, қоғамы, заманы талабына сай көркем бейнеленеді.

С. Қирабаев: «Қай жазушы болса да өз заманының шындығынан алыстап кете алмайды, онымен бірге жасап, көңілдегі ойын заманының проблемалары арқылы көтереді. «Адамды заман билемек» деп Абай тегін айтпаған. Заманмен кереғар болып, онымен ашық тартысқа түсу арқылы ешбір жазушы «батыр» атағын алмаған. Ол қайта онымен ымыраға келе отырып, дәуір, заман қайшылығын көркем образдар арқылы ашқан. Сол арқылы заманына, Чернышевский тілімен айтқанда, үкім шығарған» [7].

Шығарма құрылымы, ондағы көркем бейнелердің бұрын-сонды төл әдебиетімізде кездеспес тың жолмен сомдалуымен қатар шығарманың әралуан көркемдік қырлары бәрі де қаламгерлік шеберлікті байқатқан.

Суреткер көркем шығармасында белгілі бір ұстанымды басшылыққа алып, сол тұрғыдан өмір құбылысы мен ағымына, көңіл тебіренісі мен көңіл қошына, сондай-ақ, жан күйзелісіне барынша барлау жасайды.

Қош, Тұрар, бауырым, көкем менің! Мен сізге дәл кәзір алпыстан жаңа асқан жасымның жартысын арнадым. Отыз жыл бойы сізбенен қол ұстасып бірге жүріп, бірге тұрдым. Отыз жыл бойы жан-дүниемді, ой-санамды билеп, ұзақ сапарға жол бастадыңыз. Ол аса қиын жол еді.

Біреулер айтты: бұл жолға бекер түстің, жете алмайсың, деді.

Біреулер айтты: қолың көтере алмайтын шоқпарды бөліңе бекер байлайсың, деді.

Біреулер айтты: шеті жоқ, шегі жоқ мұхитқа түсіп кеттің-ау, байғұс, батып кетпесең жарар еді, деді.

Олардың айтқаны рас еді. Мен көп малтығып, көп тұншықтым. Жағалауға жете алмай батып кетуім әбден ықтимал еді. Бірақ, Тұрар көке, өзіңіз алып шықтыңыз. Сіздің жұлқар рухыңыз алып шықты. Мен торыққан кезде Сіздің рухыңыз әл-қуат берді, Тұрар көке. Мен сізді түсімде көретін болдым. Қолымнан жетектеп алып, тасжарғанның бұтағынан ұстап өрге қарай тартқылағаныңыз есімнен кетпейді. Қателеспесем, иә Талғар тау, иә Ақсу-Жабағылының аршалы қия беткейі еді. – Қияға шығып не бар? – деймін. – Жүр, – дейсіз. – Теңбіл Торғайды көрсетемін, – дейсіз. – Шолпан Кебісті көрсетемін, – дейсіз. О, ол бір ғажайып дүние еді: найза шындары көз жетпес көкке барып тірелген таулар, айнала жаңғақ ағаштары, зау теректер, зипа шынар, бұтақтарында жыбырлаған құс ұялары. Құдайдың жұмақ жаратқан дүниесі. Маңқиған маңғаз маралдар еш нәрседен үрікпейді. Жолбарысы мен елігі бірге жайылған жадыра әлем. Киікотының хош иісінен бас айналады. Тобышақ тамырын кемірген қозыдай қызыл суырлар бізден қорықпай сақ-сақ күледі. Үлкендігі ұшақтай самрұқ қалықтап жүр. – Тұрар көке, адамдар неге көрінбейді? – деймін мен. – Адамдар келсе мұншама кереметтен тұлдыр қалар ма еді, – дейсіз Сіз. – Өне Теңбіл Торғай!

Ойдым-ойдым көгілдір, қызғылтым, күлгін түсті Теңбіл Торғай Сіздің алақаныңызға келіп қонады. Тамылжыта сайрап қоя береді. Оның тілін Сіз ғана түсінесіз. – Міне, Шолпан кебіс! Шынында да әдемі сары алтын жалатқан жұмақ гүлі жалт-жұлт етеді.

Кәдімгі таң алдында туатын Шолпан жұлдыз сұлулықтың, махаббаттың киесі көрінеді. Оны еуропалықтар Стелла дейді, Аврора дейді. Біздің түрік дүниесі Шолпан, Чулпан, Чолпон, Зуһра деседі ғой. Сол Шолпан бірде аяғындағы алтын кебісін абайламай жерге түсіріп алыпты. Содан мына Ақсу-Жабағылыда Шолпан Кебіс атты өте әдемі, өте нәзік, жәудір көз гүл өседі.

Тұрар көке, Сіз сонда сол Шолпан Кебісті аймалап көп тұрдыңыз. Таң құланиектене, найза шындар сұлбасы сұстана көрінгенде сол шындардың үстінен шаншыла жарқырап Шолпан жұлдыз туған еді. Сіз соған сұқтана қарап қалдыңыз. Шатқалдамен бұрын көріп, естімеген ғажайып құстар сайрап, дүние-әлемді керемет әуенге бөледі. Тіпті тәкаббар найза шындардың өзі теңселіп, тебіреніп кеткендей еді. Мен соған таң қалып, өн бойымды бір ғажайып сиқыр билеп, масаң болып тұрғанда, Сіздің кенет қайда кетіп қалғаныңызды да байқамаппын. Сіз де жоқсыз, Шолпан Кебіс те жоқ, Теңбіл Торғай да жоқ...

- Көке! – деп шыңғыра айқайлап жіберіп барып оянып кеттім. Сізді қайтып көре алмадым.

Кім біледі, Шолпан Кебісті алып, Шолпан жұлдызға жол тартқан шығарсыз. Жол бастаушыңыз Теңбіл Торғай болған шығар. Сіз өз жоғыңыздан гөрі өзгенің жоғын көп іздеп, сол мінезіңізден бұл жалған дүниеден ерте кеткен жансыз ғой. Сол мінез о дүниеде де қалмай, Шолпан жұлдыздың жоғалған Кебісін апарып бермек болып, мені жалғыз тастап кеттіңіз білем...

Мен шетсіз, шексіз дүниеде сөйтіп жападан жалғыз қалдым. Енді қайтып кездесеміз бе, жоқ па – білмеймін. Алпыстан асқан жас мынау. Жарық дүниенің сәулесі әлі қанша бұйырады – болжаусыз. Таң мақшарда Алла, Құдырет, Шексіз Шебер Құдырет, Шексіз Дүние-Әлемді Жаратқан Құдырет, Телегей Ақыл-Ой – Көк Тәңірі бізді о дүниеде көрісуге жазсын. Жаныңыз Жаннатта болып, нұрыңыз Пейіште шалқысын. Біз пақырды Әруағыңыз қолдап, Жолбарысыңыз жебей жүрсін. Әумин. [4] Жазушының әрбір диалогы, әрбір сөзі ұлтымыздың келешек дамуының бағдарламасы іспеттес. Сөзге түсінбейтін қоғамда өмір сүрсе де, сөзге түсіндіруге ұмтылған Шерханның бар мақсат-мүддесі ел болашағымен астасып жатыр.

Жер бетіндегі әрбір адам өмір туралы, өмірдің мазмұны жайлы өзінше толғанып, өзінше пайымдаулар жасайды. Әрбір адам өзінің өткен өміріне, бүгінгі күн тұрғысынан өзінің пайымдауымен баға береді. Ал, Ш. Мұртаза өмір жайлы туындыларында қаламгердің адам өмірінің мазмұнын шынайы суреттеулермен бедерлейді. Шығармада шынайы, тарихи, әдеби түсініктемелер нақты фактілермен берілген. Сонымен қатар, шығарманың тарихына тереңірек бойлаған. Ш. Мұртаза Тұрар образын жасай отырып, оның жан дүниесінің моральдық тазалығын, рухани байлығын, жан дүниесінің сұлулығын, ұлтжандылығын аса ыждахаттылықпен суреттейді. Жазушы достық, адалдық, жақсылық сияқты құбылыстарды Тұрар образы арқылы беруді өзіне басты парыз етіп санаған. Шығармаларында айтылатын «қазақшылдық» ойының төркіні ұлттық идеямен ұштасып жатқандығын түсінудің еш қиындығы жоқ. Осы Тұрар бейнесі арқылы берілген, кез келген ұғынып оқыған кісіге жазушы мұрасының түпкі астарында ұлт болудың алгаритімі жатқан жоқ па?! Қайтсек қабырғасы сөгілмеген, бір ортаға ұйысқан, айрандай ұйыған ел боламын деген арман-мүдденің жетегінде жүрген жалындаған жас жүрек соғысы тағы да сол қазағымен бірге соқты. Жазушының әр сөзінде не диалогында болсын, сол тұстағы ұлттың нағыз шынайы болмысы ашық сыналып та тұрғандай.

Кез келген көркем туындының мақсаты – адам игілігі болса, ар-ождан, адамгершіліксіз шығарма жалпы өнер туындысы болмайды. Бұл жөнінде әдебиет зерттеушісі, әдебиет сыншысы Сағат Әшімбаев: «Дүниедегі ұлы жазушылардың қай-қайсы да уақыт мінін бетке

айтумен бедел алған екен, береке басының бетке айтудан басталатынын іштей ұққан қайсыбір тұста «ағынға қарай жүзуді арандау» деп білмеген. Олардың ешқайсысы да «жаңбыр жаңбырдың арасымен жүріп», уақыт ығында шуақтап отырмаған. Сондықтан да болар, Шекспир, Гете, Бальзак, Толстой және басқалары да өз уақытының кем-кетігін, жоқ-жітігін басқалардан басқаша айқын көрген, өз уақытындағы жақсылық пен жамандықтың бітіспес айқасын кейінгі ұрпаққа көркем тарих етіп қалдырып кетті», – дейді [8, 213-б.]. Ш. Мұртаза да осы жерде елдің рухани дамуын да ойлайтын кез келгендігін, осындай мәселелердің қазіргі тандағы ұлт намысын бойында қалыптастыратын, өзінің ұлттық тарихын білетін ұрпақ тәрбиелеу керек деп санағандықтан, сол ұлтта отанға адал қызмет еткен адал азаматтардың өмірін, қызмет барысында көрген қиындықтарын, елінің алдындағы борышын қалай ақтап кеткендері туралы оқиғаларды Т. Рысқұлов жайлы шығармасы арқылы жеткізе білді. Ұлттық тарихты, сол ұлтқа адал қызмет еткен аптал азаматтарымызды құрметтеу бүкіл зиялылардың және болашақ ұрпақ алдында тұрған аса зор міндет деп білемін. «Ұрпақтар арасындағы үйлесімділікті одан әрі нығайтудың жалпы идеологиясы – Қазақстан мемлекеттігін, ішкі саяси тұрақтылықты, азаматтық татулықты, қоғамдық және ұлтаралық келісімді одан әрі дамытуда болып табылады. Ұлттық ерекшелігімізді бойына сіңірген, елге үлгі боларлық ұрпақ өсіруге тырысу – бүгінгі басты міндет. Рухани дамыған салада тәрбиеленген ұрпақ міндетті түрде мемлекетіміздің дамуына қызмет етеді», – дейді А. Тұрсынбаева, А. Малдыбек «Дәстүрлі дүниетанымдағы мәдени-тарихи сабақтастықтың рөлі» атты мақаласында [9, 67-б.].

Әдебиет өз уақытының әлеуметтік-адамгершілік мүдделеріне адал, рухани және идеялық қажеттіліктерге жауап беру керек [10, 27-б.]. Әдебиеттің адал қызмет етуі – шындықты шынайы қалпында жеткізу арқылы адамды тәрбиелеуінде. Ал, Шерхан Мұртазаның «Тамұқ» туындысында әдебиетке тән көркемдік ерекшеліктерді танып білумен қатар, ұлттық тарихты, ұлттық тұлғаны тану мәселесі ұсынылған. Шығармадан автордың ұлт мүддесіне деген адалдығы мен азаматтық белсенділігін байқамау мүмкін емес. Біз Ш. Мұртазаның бұл туындысын әрине, ұзақ жылғы шығармашылық тәжірибемен жинақталған қолтаңбалық үлгісі деп қабылдаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Назарбаев Н. Тәуелсіздік дәуірі. – Астана: Қазақпарат, 2017. – 508 б.
2. Мұртаза Ш. 6 томдық шығармалар жинағы. 2-том. – Алматы: Қазығұрт, 2002. – 494 б.
3. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы, Қазақ университеті, 2007. – 478 б.
4. Досманбетов Б.С. Түркі халықтарының қалыптасуы // Молодой ученый. – 2015. – №19.2. – С. 1-6. – URL <https://moluch.ru/archive/99/22479/>
5. Мұртаза Ш. Тамұқ: «Қызыл жебе» ғұмырнамалық роман-эпопеясының бесінші кітабы. – Алматы: Атамұра-Қазақстан, 1994. – 224 б.
6. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/19370>
7. Қирабаев С. Өрлеу жолында. Мақалалар мен зерттеулер. – Алматы: Жазушы, 1971. – 512 б.
8. Әшімбаев С. Шындыққа сүйіспеншілік. – Алматы: Жазушы, 1993. – 621 б.
9. Тұрсынбаева А., Малдыбек А. Дәстүрлі дүниетанымдағы мәдени-тарихи сабақтастықтың рөлі // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2019. – №4. – 268 б.
10. Джули Риквин, Майкл Райан. Әдебиет теориясы. Антология 2. – Астана: Wiley-Blackwell, 2017. – 421 б.

REFERENCES

1. Nazarbaev N. Táýelsizdik dáýiri. – Astana: Qazaqparat, 2017. – 508 b.
2. Murtaza Sh. 6 tomduq shyǵarmalar jnagý. 2-tom. – Almaty: Qazyǵurt, 2002. – 494 b.

3. Qabdolov Z. Sóz óneri. – Almaty, Qazaq ýniversiteti, 2007. – 478 b.
4. Dosmanbetov B.S. Túrki halyqtarynyń qalyptasýy // Molodoi ýchenyi. – 2015. – №19.2. – S. 1-6. – URL <https://moluch.ru/archive/99/22479/>
5. Murtaza Sh. Tamuq: «Qyzyl jebe» ğumyrnamalyq roman-epopeiasynyń besinshi kitaby. – Almaty: Atamura-Qazaqstan, 1994. – 224 b.
6. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/19370>
7. Qırabaev S. Órley jolynda. Maqalalar men zertteýler. – Almaty: Jazýshy, 1971. – 512 b.
8. Áshimbaev S. Shyndyqqa súispenshilik. – Almaty: Jazýshy, 1993. – 621 b.
9. Tursynbaeva A., Maldybek A. Dástúrli dúnietanymdaǵy mádeni-tarihı sabaqtastyqtyń róli // Iasaýı ýniversitetiniń habarshysy. – 2019. – №4. – 268 b.
10. Djýlı Rıkvın, Maıkl Raıan. Ádebiat teorııasy. Antologıa 2. – Astana: Wiley-Blackwell, 2017. – 421 b.

**ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ
YESEVI ÜNİVERSİTESİ HABARŞISI**

Редакцияның мекен-жайы
*161200, Қазақстан Республикасы, Түркістан облысы, Түркістан қаласы,
ХҚТУ қалашығы, Б.Саттархан даңғылы, №29В, Бас ғимарат, 404-бөлме*
☎(8-725-33) 6-38-26
E-mail: khabarshi.iktu@ayu.edu.kz

Ғылыми редакторлар: ф.ғ.к., профессор Сердәлі Бекжігіт,
ф.ғ.к., доцент Мансұров Нұрлан,
ф.ғ.к. Семіз Кенан
Аға редактор: Әбілдаева Гүлжан
Редактор: Садыкова Айгүл

Жарияланған мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді.
Мақала мазмұнына автор жауап береді.
Қолжазбалар өңделеді және авторларға қайтарылмайды.
«Ясауи университетінің хабаршысына» жарияланған материалдарды
сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.

*Журнал Қожса Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университетінің
«Тұран» баспаханасында көбейтілді.*
Басуға 30.09.2020 ж. қол қойылды. Пішімі 60X84/8. Қағазы офсеттік.
Шартты баспа табағы 22.5. Таралымы 200 дана. Тапсырыс 723. ©

Баспахана мекен-жайы:
*161200, Қазақстан Республикасы, Түркістан облысы, Түркістан қаласы,
ХҚТУ қалашығы, Б.Саттархан даңғылы, №29В, 2-ші ғимарат*
☎(8-725-33) 6-37-21 (1080), (1083)
E-mail: turanbaspasi@ayu.edu.kz